

comparat i s'ha vist que són tots tres de la mateixa tirada, ja que no presenten canvis destacables).

A banda de la fixació del text, aquest volum ofereix materials d'allò més interessants i que fan d'aquesta una edició imprescindible per al coneixement de la medicina medieval i de la pesta en particular. Analitza el gènere dels tractats de pestilència i el contingut pràctic que s'hi pot trobar, en un estudi també dividit en dues parts, la prevenció i la curació. També podem trobar un repàs a la biografia de Lluís d'Alcaniys, amb la represa de totes les notícies que en teníem fins ara, juntament amb l'afegit de tot de documents històrics sobre el personatge, que permeten a Arrizabalaga de dibuixar les seves peripècies vitals. Val a dir que el fet que Alcaniys fos processat i condemnat per la Inquisició és un dels factors que permet obtenir informació biogràfica que altrament seria impossible de conèixer. Juntament amb la biografia de l'autor, Arrizabalaga ofereix una aproximació extremadament completa al text, una paràfrasi que ajuda als no avesats en medicina –ni en aquest tipus de tractats– a entrar i comprendre el text. A més d'aquesta introducció, el text està acompanyat d'un impressionant apartat de notes, que aporten una lectura aprofundida de tot el que apareix en el *Regiment*.

Per si tot això fos poc, l'edició es complementa amb un apèndix molt interessant on es copia un document importantíssim sobre l'inventari de béns que posseïa Alcaniys, en què es pot resseguir la biblioteca sobre temes mèdics i de filosofia natural que tenia aquest metge i escriptor. La confecció d'aquest apèndix ha comptat amb la col·laboració d'un altre

expert en la història de la ciència mèdica a l'Edat Mitjana com és Lluís Cifuentes.

Finalment, un índex terminològic (sempre molt útil, però encara més en textos relacionats amb la ciència medieval), permet d'accedir ràpidament a la consulta, no només del *Regiment*, sinó de tot el volum de l'edició. L'únic aspecte a lamentar d'aquesta publicació, doncs, és que hagi trigat tant de temps a concloure's i veure la llum, ja que aporta una continuació molt interessant als *Quesits o perquens*, de Girolamo Manfredi aparegut a la mateixa col·lecció el 2004.

ENRIC BASSEGODA

Una lliçó de paleografia **Armando Petrucci**

Trad. Guillem Calaforra
València: Universitat de València, 2008, 152 pp.

L'any 2002 l'editorial Laterza publicava la *Prima lezione di paleografia* del professor i bibliotecari romà Armando Petrucci, tot evocant les *Lezioni di Paleografia* de Giulio Battelli. Sis anys més tard surt a la llum la traducció al

català del lingüista Guillem Calaforra per iniciativa de la Universitat de València, que sens dubte ha vist en aquesta obra, sintètica i divulgativa, una lliçó magistral per als estudiants.

Que el lector no s'esperí un manual de paleografia antiga i medieval perquè, ben lluny d'això, es trobarà amb una interpretació brillant de la història de la cultura i de la comunicació escrita. Tot plegat ve acompanyat d'il·lustracions en blanc i negre, que exemplifiquen en alguns casos les paraules del professor, i d'una bibliografia (pp. 135-146) comentada i distribuïda per capítols.

Petrucci planteja els problemes i els possibles mètodes de la disciplina paleogràfica, entesa sempre des d'un punt de vista global, heretat del francès Jean Mallon, com a història de la cultura escrita, analitzant totes les possibilitats testimonials de l'escriptura, en totes les seves naturaleses, funcions i contextos: des dels atàvics obeliscs, els manuscrits o els documents fins als grafit, els tatuatges o els panells publicitaris.

Al «Prefaci» (pp. 9-11) es defineix de manera concisa l'objecte de recerca de la paleografia i s'enumeren les sis preguntes que s'ha de plantejar el paleògraf i que han de dirigir la metodologia. Una de les qüestions vertebradores de l'anàlisi paleogràfica és l'«on», que s'il·lustra al primer capítol «Els llocs i els espais» (pp. 13-25) amb l'exemple de Roma, on l'autor ens desxifra un «itinerari d'escriptura» tot passejant pels carrers i places de la ciutat eterna, a mode d'introducció a la història de l'escriptura.

El capítol següent, «Escriure i no escriure» (pp. 27-42) –que du el mateix títol que l'obra anterior del mateix autor, *Scrivere o no*.

Politiche della scrittura e analfabetismo nel mondo d'oggi (Roma: Riuniti, 1987)—, planteja la pregunta «qui». El romà distingeix sis categories d'alfabetització que coexisteixen en totes les èpoques d'Occident (si bé en varien els percentatges): «les persones cultes; les persones alfabetitzades professionals; les persones alfabetitzades respecte de l'ús; els semianalfabets funcionals; els semianalfabets gràfics; els analfabets» (p. 28), graus de domini de l'escriptura que repercuteixen en el poder i, aquest, a la vegada, en el control i les conseqüents pèrdues de llibertat, com la censura, qüestió que s'aborda al capítol tercer, «Poder versus llibertat» (pp. 43-58). Segueix «Tipologies i funcions» (pp. 59-72), on s'il·lustra que les transformacions gràfiques són fruit de les modificacions en les funcions i els usos de l'expressió escrita; valguin d'exemple el pas de la majúscula a la minúscula que va experimentar l'escriptura llatina als segles II i III dC —que havia de simplificar-ne l'ús en l'escolarització i la quotidianitat—, el canvi de format llibresc i de disposició del text a cavall dels segles XII i XIII imposat per la cultura universitària i escolàstica, la introducció de tipus mòbils en la impremta, o l'adopció de l'alfabet llatí com a signe de modernitat que impulsà el revolucionari Atatürk a Turquia el 1929. En definitiva, els canvis més profunds en els sistemes gràfics són induïts pels canvis socials, politicoeconòmics i culturals del moment.

El cinquè capítol, «Tècniques i maneres» (pp. 73-90), ens endinsa en un recorregut pels diversos procediments de la producció escrita, això són els materials de suport, els instruments i les tècniques d'execució, que sovint van coexistir. En primer lloc, manuscrita: des de la tauleta d'argila

o de cera, la planxa de pissarra i els fulls de paper, aviat relegats pel pergami, a la difusió del paper a partir del segle XII, amb canvis tan importants com el pas del rotlle al còdex. En segon lloc, l'ajuda de la mecànica (l'arribada de la impremta, la creació del llibre modern a la Venècia de principis del cinc-cents per part dels humanistes Pietro Bembo i Aldo Manuzio, i d'altres tecnologies sorgides de les revolucions industrials que menen a una producció editorial de consum i a l'alfabetització de masses, alhora que promouen el paper del dissenyador gràfic). I finalment, la informàtica, terreny abonat per a l'experimentació.

El poder de la comunicació escrita és capaç de vèncer els confins de l'espai i el temps (que ha esdevingut 'real' amb l'ús dels mitjans de comunicació actuals). Un dels usos socials més estès des d'antic és la correspondència, tant pública com privada. Les cartes possibiliten el control entre territoris llunyans, l'intercanvi cultural i l'estretor de vincles entre coetanis enyorats, a la vegada que ofereixen un format (l'únic no transmutat per la impremta) alliberat del jou normatiu, en vulgar, i al qual hi tenen accés les dones. Aquesta història particular que configura l'epistologia és tractada a l'apartat «Escriure a...» (pp. 91-106).

El capítol setè és, potser, el més reeixit, on conflueixen magistralment totes les peces que han anat construint aquesta interpretació brillant de la història de la cultura que ens ofereix l'autor (és precisament el capítol que s'ofereix en línia i que podem descarregar-nos en la seva versió original a la plana http://www.storia.unifi.it/_RM/rivista/sched/lib/Lib-Petrucci.htm, gràcies a un acord entre Laterza i Reti Medievali, de la universitat de Florència). Aquí es ressegueixen els tres

processos de la tradició textual: «de composició, d'enregistrament en forma definitiva i de reproducció difusiva» (p. 110), en un primer moment dissenyat pel mateix autor i a partir de l'adveniment de la impremta també amb la col·laboració (o picabaralla) d'editors i tipògrafs. El mestre paleògraf ens parla aquí de «Textos escritos, textos perduts, textos trobats» (pp. 107-123), en definitiva, de la transmissió i la pervivència, sovint casual, incompleta i mutilada, del patrimoni cultural. De com ens han arribat els textos grecollatins que basteixen els pilars de la cultura occidental. De les pèrdues: els oblits tendenciosos i els que ensopeguen amb el descuit capriciosos de l'atzar. I també de les troballes de textos o fragments supervivents.

Per acabar amb la tasca d'«Escriure i conservar la memòria» (pp. 125-134), que també és la seva, l'autor insisteix una vegada més en el domini ideològic de la memòria i ens fa prendre consciència de l'inevitable procés reductiu del testimoni escrit, acompanyat del continu augment de nova producció escrita. Entremig hi ha d'haver un element regulador que en garanteixi la conservació, amenaçat per la revolució informàtica, que s'aliena d'aquesta responsabilitat. Finalment, clama al lector perquè vetlli per la conservació de la memòria.

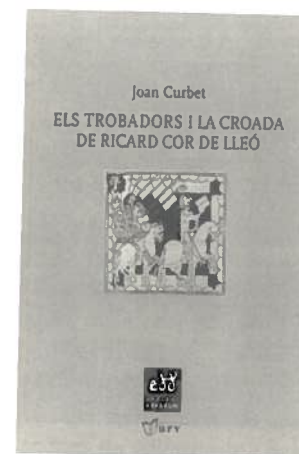
Celebrem, doncs, la iniciativa de la universitat de València d'apropar al lector una lliçó que esdevé imprescindible per a qualsevol persona, estudiant o no, que vulgui iniciar-se no només en el món de la paleografia, sinó en la història de la cultura occidental en general, alhora que també és plaent i profitosa pels ja no tan llecs en la matèria, perquè més que una «prima lezione» de partença es tracta d'una lliçó d'arribada, on

l'autor ha evocat les conclusions de la seva experiència fructífera en aquest ofici.

Petrucci ens il·lumina en l'inabordable passeig pels cinc mil·lennis de tradició escrita amb una obra que rere l'estil més planer amaga la més vasta erudició. Ens ofereix una panoràmica global, potser un pèl vertiginosa en algun punt, des d'un mirador privilegiat amb vistes més enllà de les fronteres disciplinàries que sols es pot oferir, i aquí rau la grandesa d'aquest opuscle, des de la maduresa d'una trajectòria tan llarga i prolífica com la seva.

MARINA NAVÁS

Els trobadors i la croada de Ricard Cor de Lleó **Joan Curbet**

Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum, 2008, 197 pp.

L'Obrador Edèndum eixampla amb un nou volum, dedicat al fascinant tema de la lírica trobadoresca sobre les croades, el ventall de les tradicions literàries que en

els darrers anys posa a l'abast del lector català en la col·lecció *Exemplaria scholastica*. El llibre esdevé una eina molt útil per al lector curiós perquè aplega un bon repertori d'aquesta mena de literatura, amb traducció catalana acarada (a càrrec de Joan Curbet i d'Antoni Rossell), complementat amb referències als estudis sobre els fets històrics més rellevants. Com a justificació del fil conductor de l'antologia, Joan Curbet ens fa notar en l'assaig introductori que l'íntim lligam que va existir entre les croades i la cultura trobadoresca és especialment acusat en la tercera croada, entre 1187 i 1192, dirigida per Ricard I Plantagenet, rei d'Anglaterra.

L'element més destacable d'aquest llibre és la voluntat divulgativa que denota, per exemple, la terminologia i l'estil planers amb què tracta els temes exposats, sobre les relacions històriques, però sobretot polítiques, que constitueixen el re-refs d'aquesta tercera croada i de la literatura trobadoresca que se'n derivà. El període que Curbet intenta descriure i concentrar en unes poques pàgines amb aquest panorama històric i literari s'inicia el 1187 amb la caiguda de Jerusalem sota el control de l'Islam, gràcies a la victòria del soldà Saladí sobre la ciutat santa, i es tanca el 1192, any del fracàs de l'expedició encapçalada per Ricard I. Estem parlant, per tant, d'un període de crisi en què els trobadors es fan ressò d'una situació ambivalent tant pel que fa a les creences religioses com a les polítiques i ideològiques. Per poder entendre millor la significació d'aquest moment per a la cristiandat, Curbet ens posa en antecedents sobre les croades anteriors i, sobretot, allò que va

representar la primera, entre el 1095 i el 1099, durant la qual els exèrcits cristians es van fer amb el control militar de Jerusalem, que havien de mantenir durant gairebé un segle.

La figura de Ricard I, que centra aquest recull, representa molt més que un famós rei d'Anglaterra o que un prestigiós cabdill croat. Amb el sobrenom de Cor de Lleó, en referència al seu esperit impetuós, intrèpid i temerari i a la seva vàlua militar, Ricard va gaudir d'una fama extraordinària a l'Edat Mitjana (i fins molt després, com testimonien encara les adaptacions, per exemple, de la llegenda de Robin Hood): la seva imatge és l'encarnació dels valors de la cavalleria, la *chevalerie*, però també dels de les lletres, perquè tot i que potser hi pesen més els mèrits com a cavaller, també se l'idealitza com a parangó de cortesia. En aquest aspecte és significatiu que es dediqués, com altres nobles del moment, al conreu de la lírica: en conservem una *canso* del 1192 i un sirventès del 1194.

Comencem pel començament. El setembre de 1189 Ricard va ser coronat rei, i molt poc després es va posar al capdavant de la tercera croada cap a Jerusalem. L'expedició va resultar en aventures d'allò més apassionants, amb la conquesta de Sicília, Xipre, Acre i Jaffa (l'actual Tel-Aviv). Curbet, però, ens explica els problemes polítics que van sorgir durant aquests llargs setges als territoris del rei Ricard, com ara quan una part d'Aquitània es va revoltar contra ell, a favor de l'autoritat del rei de França, o quan va rebre notícies des d'Europa que feien pensar que el seu reialme estava a punt d'ensorrar-se i de